

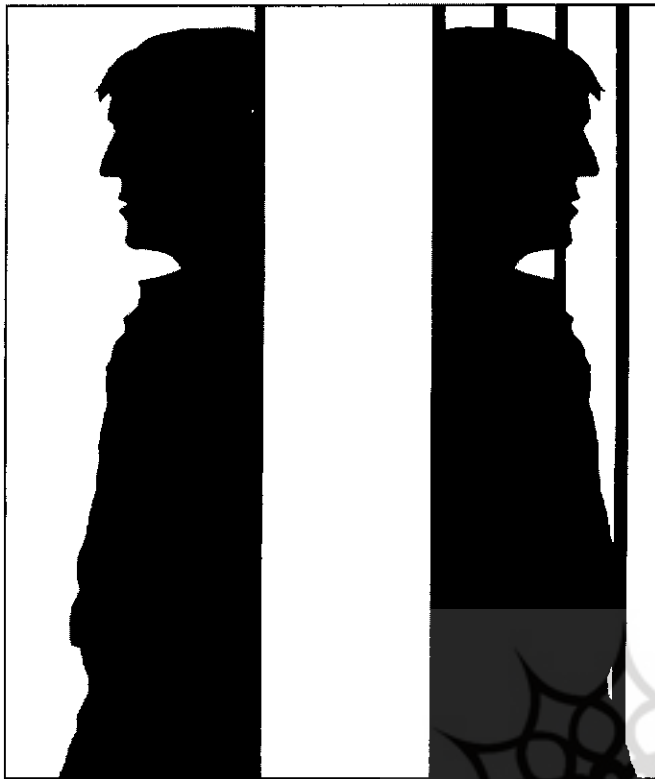
نگاهی به موقعیت و جایگاه حقوق کیفری اقتصادی

ایران

مقدمه:

۱. شناخت مسئله و اهمیت آن:

بحث راجع به فساد مالی و به‌طور کلی جرایمی که دارای انگیزه‌های مالی به طریق نامشروع، و برای به‌دست آوردن ثروت صورت می‌گیرد، در سالهای اخیر به عنوان یکی از معضلات اقتصادی و اجتماعی، اذهان عمومی و توجه دولتمردان و مقام معظم رهبری را به خود معطوف داشته است، از جمله مسائل و موضوعاتی است که موقعیت و جایگاه آن تحت عنوان جرایم اقتصادی، مانند سایر طبقات جرایم که احکام آنها در قوانین جزایی ما به تفکیک و به‌طور جداگانه، زیر عناوین جرایم علیه اشخاص و جرایم علیه اموال و مالکیت و جرایم ضدامنیت و آسایش عمومی، قانونگذاری نشده است؛ بلکه در بررسی مجموعه قوانین جزایی از قبیل قانون مجازات اسلامی در کتاب پنجم تعزیرات و مجازاتهای بازدانه، برخی از جرایم مالی خاص از قبیل جعل و تزویر، اختلاس، ارتشاء، تصرف غیرقانونی، تعدیات مأمورین نسبت به دولت، تحصیل نامشروع مال و قانون منع مداخله مأمورین در معاملات دولتی و همچنین در قوانین متفرقه جزایی سابق مانند قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب سال ۱۳۱۲ و

(قسمت اول)

دکتر محمد صالح ولیدی (دانشیار دانشکده حقوق دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکزی)

اصلاحات بعدی آن در مورد قاچاق کالا، و همین طور در قانون مجازات اخلال‌گران در نظام اقتصادی کشور مصوب بعد از انقلاب اسلامی و قانون مقابله با جرم پورسانت مصوب سال ۱۳۷۲، مقرراتی پراکنده ملاحظه می‌شود که می‌توان آنها را در زمره قوانین راجع به جرایم اقتصادی به حساب آورد.

بنابراین، نخستین مشکل موجود در بحث راجع به "جرایم اقتصادی" در حال حاضر، فقدان قوانین و مقررات جزایی شفاف و متناسب برای مقابله با مفاسد اقتصادی است.

از طرفی دیگر، به‌عنوان "مفاسد اقتصادی" که در سالهای اخیر در جامعه ما به تبعیت از احکام حقوق کیفری اسلامی ناظر به حدود، از طرف قانونگذار، با استفاده از لفظ "افساد" مندرج در عنوان فصل دوم و سوم کتاب دوم قانون مجازات اسلامی، برای معرفی مصادیق جرایم اقتصادی رایج به کار گرفته می‌شود، چون اصطلاح مفاسد اقتصادی نیز به علت فقدان تعریف در قانون مجازات اسلامی موجب برداشت‌ها و معانی گویاگونی در این مورد از طرف صاحب‌نظران می‌شود. این امر به نوبه خود مشکل دیگری است که در بحث جرایم اقتصادی خودنمایی می‌کند و چاره آن مستلزم توجه و عنایت

قوه قضاییه به ویژه شورای عالی توسعه قضایی به این امر مهم است که بایستی به عنوان یک پروژه تحقیقاتی مورد بحث و بررسی و نتیجه گیری قرار گیرد.

ضمناً، علاوه بر مشکلات دوگانه فوق، تلاشهای اخیر قوه قضاییه و فعالیت مراجع کیفری و مجتمع های قضایی ویژه به امر رسیدگی به مفاسد اقتصادی که در اجرای دستور مقام معظم رهبری منتهی به تشکیل شورایی متشکل از رؤسای سه قوه مقننه، قضاییه و مجریه برای مقابله پی گیر و مصرانه با مفاسد اقتصادی که به پربایی ستادی بدین منظور در وزارت بازرگانی منتهی شده و نیز سایر فعالیتهای دیگری که در جهت صدور احکام مبنی بر محکومیت به مجازات برخی از متهمین این جرایم صورت گرفته است، همچنین اذعان به اینکه این قبیل اقدامات هر چند لازم است، اما چون نوعی مبارزه با معلول به حساب می آید، به نظر می رسد که تمامی این اقدامات برای ریشه کن کردن و جلوگیری از مفاسد اقتصادی انجام شد، کافی نیست.

افراد و برای تأمین منافع شخصی باشد که موجب لطمه زدن به درآمد و بودجه عمومی و عایدات دولت گردد، در چارچوب قانون به عنوان جرایم اقتصادی قابل تعقیب و مجازات خواهد بود.

به هر حال، امعان نظر در نکات فوق، اعم از تجدیدنظر و اصلاح قوانین جزایی ناظر به جرایم اقتصادی و بازنگری مقررات جزایی موجود در این زمینه که غالباً به علت گذشت زمان زیادی که از تاریخ تصویب آنها می گذرد و در این زمان اجرای آنها کارایی ندارد و همچنین پیش بینی تعریف جامع و مانعی از مفاسد اقتصادی در قانون مجازات اسلامی توسط مقنن و در نهایت، تنظیم سیاست جنایی معقول و کارساز در خصوص جرایم اقتصادی، همه و همه مستلزم عزم راسخ و همه جانبه ای است و نویسندگان این نوشتار نیز امیدوار است و وظیفه خود می داند که با تهیه این نوشتار و تجزیه و تحلیل و شرح و تفسیر مواد قانونی موجود راجع به جرایم اقتصادی، به یاری خداوند بتواند تا حد امکان مشکلات و نارسایی مقررات و قوانین حاضر را برحسب مورد موشکافی و نقاط ضعف آنها را آشکار و مجسم نماید، تا بدین وسیله توجه مسئولین و دست اندرکاران و دولتمردان را بیش از پیش به چاره جویی برای مقابله با این معضل اجتماعی - اقتصادی جلب نماید و زمینه اجرای عدالت کیفری را در جامعه اسلامی فراهم نماید. ان شاء الله

۲. روش تحقیق مقاله:

روش علمی که برای تبیین مفاهیم و اصول اولیه و مشترکی که پیرامون موضوع مقاله توضیح و آموزش داده می شود، روش تحقیق توصیفی است که متضمن مطالعه کتابخانه ای و بررسی متون و محتوای مطالب ناظر به جرایم اقتصادی است. در این روش، محقق دخالتی در موقعیت و وضعیت متون و مواد قانونی و متغیرهای ناظر به جرایم اقتصادی نمی کند؛ بلکه صرفاً آنچه که در قانون وجود دارد مورد مطالعه و توصیف و تشریح قرار می گیرد و هدف اصلی محقق از انجام تحقیق بیشتر، جنبه های کاربردی^(۱) آن است. چون یافته های تحقیق معمولاً به حل مسائل اجتماعی و اقتصادی مبتلا به جامعه و در رفع نیازها و حل مشکلات ناشی از ارتکاب جرایم اقتصادی به کار گرفته می شود.

۳. هدف اصلی تحقیق:

همان گونه که قبلاً اشاره شد هدف اصلی از انجام این تحقیق، جنبه های کاربردی آن است. بدین معنا که با تجزیه و تحلیل همه جانبه متون جزایی حاکم بر جرایم اقتصادی، نارسایی سیاست جنایی و نواقص قوانین جزایی برای مقابله با مفاسد اقتصادی و شیوه های نامشروع به دست آوردن ثروت که به اقتصاد کشور لطمه وارد می سازد، بخوبی تبیین گردد و راه حل کاربردی برای حل مشکلات اقتصادی و اجتماعی موجود در جامعه با تنظیم سیاست جنایی خاص فراهم

زیرا به تجربه ثابت شده است که برای پیشگیری و خشکانیدن عوامل معده و مهیاساز جرایم و مقابله با ریشه های جرایمی که به انگیزه های مالی نامشروع صورت می گیرد، اتخاذ سیاست جنایی معقول ضرورت دارد و انجام این امر مهم امروزه طبق اصل یک صد و پنجاه و ششم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، یکی از وظایف و مسئولیتهای قوه قضاییه است.

ضمناً، نکته قابل ذکر دیگری که در خصوص جرایم اقتصادی از نظر ماهوی در این نوشتار نباید فراموش گردد، این است که تحصیل مال و ثروت هر چند ممکن است توأم با رعایت و ضوابط اخلاق عمومی نباشد (و غالباً هم نیست) اصولاً امر ممنوع و مجرمانه تلقی نمی شود؛ بلکه هرگاه راه و روش کسب مال و ثروت اندوزی از طریق نامشروع و یا سوء استفاده از موقعیت های اجتماعی و شغلی

گردد تا در نتیجه، با اجرای آن، زمینه کاهش این معضل در جامعه ما مهیا گردد.

۴. تقسیم مطالب:

با اذعان به اینکه شرح و تفسیر ماهیت حقوقی و خصوصیات هر موضوعی که توسط محقق یا حقوقدان کیفری صورت می‌گیرد، معمولاً براساس متن قانون یا عنصر قانونی خواهد بود؛ چون اصولاً جرم و تبه‌کاری، بدون قانون قابل تحقق نیست و در مانحن فیه نیز جرم اقتصادی از این قاعده مستثنا نیست؛ منتها چون مواد قانونی راجع به جرایم اقتصادی از قبیل جعل و تزویر، قاچاق کالا و ارز، قاچاق مواد مخدر و نظایر اینها در مجموعه قوانین مدون جزایی مفصل و غالباً فصل یا مبحثی را به خود اختصاص داده است که شرح و تفسیر هر یک از آنها مستلزم تهیه نوشتار مستقلاً است، بدین لحاظ در این مقاله بحث راجع به قاچاق کالا و ارز را که از عمده‌ترین جرایم اقتصادی است دنبال می‌کنیم.

ناگفته نماند که بررسی و مطالعه سایر مصادیق جرایم اقتصادی از قبیل پول‌شویی، رانت‌خواری، پورسانت و غیره را که مستلزم صرف وقت دیگری است، به یاری خداوند بزرگ در موقع دیگری مورد بررسی قرار خواهیم داد.

فصل اول: قاچاق کالا و ارز

مسئله قاچاق کالا و ارز در کشور ما، امروزه علاوه بر آثار سوء اقتصادی آن، به‌عنوان یک مشکل اقتصادی و اجتماعی در حوزه‌های منطقه‌ای و ملی و بین‌المللی حائز اهمیت می‌باشد. به‌طوری که رواج قاچاق و تأثیر سوء آن به‌عنوان یک عامل بازدارنده توسعه، موجب اختلال در اجرای برنامه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دولت را فراهم می‌نماید و باعث کاهش رشد و رکود اقتصادی خواهد شد. بدین لحاظ، صاحب‌نظران و کارشناسان امور اقتصادی، رواج قاچاق را نوعی اقتصاد زیرزمینی بازدارنده توسعه و تکامل فعالیت‌های دولت معرفی می‌نمایند و اتخاذ تدابیری برای کنترل و برخورد مناسب با پدیده قاچاق را امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر می‌دانند. بنابراین، در هر کشوری باتوجه به اوضاع و احوال اقتصادی و اجتماعی که دارد، تدابیر و قواعدی به منظور کنترل و برخورد با قاچاق، مقابله با این پدیده از طریق کنترل فعالیت‌های اقتصادی اشخاص در امر واردات و صادرات اموالی که به درآمد و عایدات دولت لطمه می‌زند، اتخاذ می‌نمایند.

نگاه گذرا به آمار و ارقام کشفیات منتشرشده از سوی گمرک استان هرمزگان درخصوص کالاهای قاچاقی که توسط نیروی انتظامی، که در سال ۱۳۶۷ تا سال ۱۳۷۶ در یک دوره ده ساله به گمرک آن استان تحویل گردیده است، نشان می‌دهد که بعد از پایان جنگ تحمیلی و در آغاز دوران سازندگی و اجرای برنامه‌های بازسازی

و توسعه اقتصادی از سوی دولت و علی‌رغم اصلاح و تصویب قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۷۴/۲/۱۲ توسط مجمع تشخیص مصلحت نظام، زیر عنوان قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی راجع به قاچاق کالا و ارز، شاهد رشد و افزایش بی‌سابقه آمار قاچاق و ارز می‌باشیم. به‌طوری که تعداد پرونده‌های مربوط به کشفیات قاچاق کالا و ارز در استان هرمزگان که در سال ۱۳۷۶ حدود ۲۰۰۰ فقره بوده است، در یک دوره هفت ساله، یعنی تا سال ۱۳۷۴ تعداد این پرونده‌ها به مرز ۱۰/۰۰۰ فقره افزایش پیدا کرده است. (۲) اگر آمار کشفیات سایر مراکز کنترل قاچاق را به همین نسبت در نظر بگیریم تأثیر و تهدید ویرانگر قاچاق برای اقتصاد کشور بیشتر روشن و آشکار می‌گردد.

به‌علاوه، در مطالعه نشریات اقتصادی کشورمان ملاحظه می‌شود که طبق نظریه کارشناسان، حدود ۴۰ درصد فعالیت‌های اقتصادی کشور را که معمولاً تحت نظارت و کنترل دولت نیست، پدیده قاچاق کالا و ارز تشکیل می‌دهد و در مجموع، وقوع قاچاق کالا علاوه بر اتلاف منابع ارزی، به درآمدهای سالیانه دولت حدود ۱۰۰ میلیارد تومان زیان وارد می‌سازد. درنهایت، ثروت‌اندوزی از طریق قاچاق تأثیر منفی بسیاری بر فعالیت‌های اقتصادی دولت دارد و تهدیدی برای برنامه‌های پنج ساله محسوب می‌شود. (۳)

همچنین بنابه اعلام منابع موثق، (۴) برطبق آمار، کشفیات مشروبات الکلی قاچاق در یک محدوده زمانی که در غرب کشور توسط مأمورین انتظامی کشف و مرتکبین جرم تحت پیگرد قانونی قرار گرفته‌اند، رقمی در حدود هشتصد هزار شیشه و قوطی مشروبات الکلی بوده که به طور قاچاقی از مرز وارد کشور شده است و قیمت آنها بالغ بر یک میلیارد تومان برآورد شده است. بی‌تردید رواج قاچاق مشروبات الکلی صرف‌نظر از مضار اخلاقی و فرهنگی آن، باعث

تنظیم مقررات ناظر بر صادرات و واردات و همچنین تدوین مقررات کیفری خاص برای مقابله با ثروت‌اندوزان و افرادی که به صورت کاذب در امر واردات و صادرات کالای قاچاق فعالیت می‌کنند (چون تأثیر منفی این گونه فعالیتها بر اقتصاد کشور بر کسی پوشیده نیست)، می‌باشد؛ زیرا ادامه این قبیل فعالیتها روند توسعه اقتصادی و فرهنگی برنامه‌های پنج‌ساله کشور را مورد تهدید قرار داده و می‌دهند.

به نظر نگارنده، اتخاذ سیاست کیفری مناسب برای مقابله با قاچاق کالا و ارز در شرایط فعلی کشور ما کار تنها یک سازمان قضایی یا گمرکی برای وضع و تجدیدنظر مقررات حاکم بر این پدیده نیست؛ بلکه نیازمند عزم ملی است و مستلزم تلاش همه‌جانبه کلیه دست‌اندرکاران اعم از سازمان گمرک، نیروی انتظامی، قوه قضاییه، وزارت اقتصاد و دارایی و دیگر سازمانهای مرتبط با این امر است و بایستی در یک ظرف زمانی حداقل شش ماهه قوانین و مقررات جامعی به وسیله تیمی از نمایندگان سازمان‌های مسئول تدوین گردد و نحوه تعقیب و برخورد با قاچاق کالا و ارز، و ارائه راهکارهای عملی زمینه تصویب و اجرای آن فراهم شود، تا بدین وسیله زمینه استقرار اقتصادی سالم و توزیع عادلانه درآمدها با ایجاد کار و مشاغل مولد در کشور فراهم گردد و بسترهای فعلی قاچاق کالا و ارز نیز فروکش کند.

مبحث اول کلیات

۱. سابقه تقنینی قاچاق در ایران:

مطالعه مجموعه قوانین جزایی درخصوص قاچاق در کشورمان نشان می‌دهد که نخستین اقدام قانونگذار در این مورد زیر عنوان ماده واحده قانون مجازات مرتکبین قاچاق در تاریخ ۱۳۰۶/۱۲/۲۲ توسط مجلس شورای وقت بدین شرح به تصویب رسیده است: "ماده واحده: مرتکبین قاچاق نسبت به مالی که موضوع عایدات دولت است و همچنین اشخاصی که اشیای ممنوع‌الورود را به داخل مملکت وارد نمایند به حبس تأدیبی از هشت روز تا دو سال محکوم خواهند شد. به علاوه به رد عین یا مثل یا قیمت مال قاچاق شده و اشیای ممنوع‌الورود محکوم می‌گردند. حبس فوق از قرار روزی یک تومان قابل ایتناع است."

مقررات این ماده واحده متعاقباً با تصویب قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۱۲/۱۲/۲۹ که قانون نسبتاً جامع و کامل و مشتمل بر هفت فصل بود، به شرح زیر تغییر یافته است:

"فصل اول - مقررات عمومی که ناظر به اصول کیفری حاکم بر قاچاق کالا است.

فصل دوم - وظایف و اختیارات مأمورین کشف و تعقیب قاچاق و پاداش کاشفین.

ضربه‌زدن به اقتصاد کشور خواهد شد.

امعان نظر در نکات و آمار کشفیات قاچاق کالا و ارز و عنایت به اینکه امروزه پدیده قاچاق کالا و ارز از منظر اقتصادی حائز اهمیت، و یکی از مسائل و موضوعات مهم حساس حقوق کیفری است، رسیدگی به آن در نظام‌های کیفری به عهده مراجع قضایی اختصاصی واگذار شده است.

ولی در کشور ما برای مقابله با پدیده قاچاق کالا و ارز، از دیدگاه حقوق کیفری - همان گونه که در ابتدای بحث اشاره شد - مراجع قضایی برطبق مقررات قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب سال ۱۳۱۲ و اصلاحات بعدی آن تا زمان به ثمر رسیدن انقلاب با قاچاقچیان برخورد می‌کردند و بعد از انقلاب اسلامی و در دوره اوج‌گیری و افزایش آمار قاچاق کالا و ارز در سال ۱۳۶۷ و بعد از پایان جنگ تحمیلی و آغاز دوران سازندگی، امر مقابله با پدیده قاچاق کالا و ارز برطبق مصوبه مجمع تشخیص مصلحت نظام، زیر عنوان قانون اعمال تعزیرات حکومتی راجع به قاچاق کالا و ارز که مشتمل بر ده ماده و چند تبصره و در سال ۱۳۷۴ به تصویب رسیده و مکمل قانون مجازات مرتکبین قاچاق سال ۱۳۱۲ و اصلاحات بعدی آن است، صورت می‌گیرد.

بنابراین، این نکته را نباید فراموش نمود که اصلاح موضعی قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز تنها یک امر و مشکل قضایی نیست، بلکه همان گونه که اشاره شد، این موضوع از منظر اقتصادی هم بسیار مهم و حائز اهمیت می‌باشد و مستلزم اتخاذ سیاست و تدابیر مناسب اقتصادی و قضایی است، و مصوبه مجمع تشخیص مصلحت نظام برای مقابله با این پدیده کافی به مقصود به نظر نمی‌رسد؛ بلکه مبارزه ریشه‌ای با پدیده قاچاق کالا و ارز مستلزم بازنگری و تجدیدنظر در قواعد مقررات امور گمرکی و آیین‌نامه‌های اجرایی این قانون در جهت

فصل سوم - قاچاق تریاک.

فصل چهارم - قاچاق اجناس دخانیه.

فصل پنجم - قاچاق گمرکی.

فصل ششم - قاچاق عوارض بلدی.

فصل هفتم - اموال موضوع عایدات دولت که قوانین مخصوصی نسبت به آنها وضع نشده است. " مقررات مندرج در فصول فوق، به صورت پنجاه ماده تنظیم و با تصویب مجلس شورای وقت به مرحله اجرا درآمده است.

ناگفته نماند که در جریان اجرای این مقررات و در سالهای بعد از آن، مسئله مبارزه با مواد مخدر و قاچاق آن از این قانون منفک و به طور مستقیم قابل تعقیب و مجازات شناخته شده است. به علاوه، برخی از مواد قانون مجازات مرتکبین قاچاق به مرور ایام در سالهای بعد نیز اصلاح شده است؛ اما در مجموع، ساختار اصلی قانون مذکور در حدود پنجاه سال و تا زمان به ثمر رسیدن انقلاب اسلامی و تصویب قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی راجع به کالا و ارز مصوب ۱۳۷۴/۲/۱۲ مجمع تشخیص مصلحت نظام، تغییر پیدا نکرده است؛ بلکه به همان ترتیب سابق، لازم‌الرعايه بوده است. اما مسئله قاچاق کالا و ارز که در عصر حاضر ارتباط تنگاتنگی با مسائل اقتصادی و برنامه‌های پنج ساله اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دولت پیدا کرده و افزایش آمار جرم قاچاق باعث اختلال نظم و کاهش درآمدهای دولت و کاهش رشد اقتصادی می‌گردد، امر تدوین مقررات و اتخاذ سیاست جنایی خاصی را در قبال مبارزه با قاچاق کالا و ارز ایجاب می‌نماید؛ زیرا واردات بی‌رویه انواع کالاهای خارجی از قبیل لوازم برقی و صوتی از مناطق آزاد تجاری و افزایش گرایش مردم به تجمل‌گرایی و فقدان تراز اقتصادی و ضعف کنترل و نظارت دقیق بر واردات، و افزایش بیکاری و عدم توزیع عادلانه درآمدها، باعث توسعه افزایش قاچاق کالا به‌ویژه در استان‌های مرزی و گسترش فعالیت‌های مرزنشینان در استان‌های ساحلی خلیج فارس در امر تردد بین بنادر ایران و کشورهای عربی مجاور خلیج فارس و حمل و نقل دریایی قاچاق با قایق‌های تندرو و موتوری و بالاخره مداخله روزافزون ساکنین این مناطق در امر حمل و نقل و خرید و فروش کالای قاچاق به‌عنوان یک شغل و کار کاذب در نزد مرزنشینان بیش از پیش باعث رواج قاچاق شده و مقابله با آن به مراتب مشکل‌تر شده است و ادامه این‌گونه فعالیت‌ها منتهی به ایجاد شبکه‌های قاچاق با بهره‌گیری از شرایط مساعد به‌وجود آمده در کشور شده، به‌طوری که امروزه وضعیت قاچاق کالا و ارز در کشور ما با وجود تصویب و اجرای مصوبه مجمع تشخیص مصلحت نظام، هنوز یکی از مسائل و مشکلات کشور است که موجبات اختلال در امر توسعه اقتصادی را فراهم کرده است.

۲ - تعریف قاچاق:

در متون جزایی کشورمان، واژه قاچاق تعریف نشده است. کلمه قاچاق که ریشه در زبان ترکی دارد به معنی چالاک و فراری است. در فرهنگ عمید، قاچاقچی به کسی که اشیای قاچاق خرید و فروش کند، اطلاق شده است.

در ترمینولوژی حقوق، قاچاق به معنی حمل و نقل کالا از نقطه‌ای به نقطه دیگر برخلاف مقررات مربوط بیان شده است و باتوجه به معنی لغوی قاچاق، قاچاقچی در اصطلاح به کسی اطلاق می‌شود که بدون رعایت ممنوعیت قانونی و پرداخت درآمد دولت مبادرت به صدور یا ورود کالا به کشور می‌نماید.

از دیدگاه حقوق کیفری، قاچاق یک پدیده غیرمجاز اقتصادی و مخالف نظم اجتماعی است که با رعایت شرایطی که در ذیل توضیح داده می‌شود، جرم محسوب و قابل تعقیب و مجازات می‌باشد.

همان‌گونه که اشاره شد، در ماده (۱) قانون مجازات مرتکبین قاچاق و اصلاحات بعدی آن، قانونگذار تعریفی از قاچاق به‌دست نداده است. اما در عمل، مأمورین گمرک باتوجه به موارد مذکور در ماده (۲۹) قانون امور گمرکی، به شرح اعمال مذکور در این ماده و همچنین برطبق آیین‌نامه اجرایی آن به‌ویژه قسمت ششم این آیین‌نامه مشتمل بر مواد (۲۶۲ الی ۲۷۶) و برحسب مورد نسبت به تشخیص قاچاق و تعقیب مرتکب توسط مأمورین گمرک در حدود قانون اقدام می‌نمایند. به‌علاوه، هرگاه مأمورین انتظامی که موفق به کشف قاچاق کالا و ارز موضوع عایدات دولت گردند، مرتکب جرم را به همراه کالای مکشوفه برای تعقیب، به گمرک محل تسلیم می‌نمایند و در مورد کشف سلاح نیز مستقیماً مرتکب را با پرونده به دادگاه انقلاب اسلامی محل اعزام می‌نمایند.

اینک برای بیان ماهیت قضایی جرم قاچاق و ارائه تعریف در این مورد، باتوجه به مندرجات مواد (۱۹)، (۳۴)، (۳۶) و (۴۵) قانون

مجازات مرتکبین قاچاق سال ۱۳۱۲ و اصلاحات بعدی آن و همین طور ماده (۳) قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی راجع به قاچاق کالا و ارز و سایر مقررات قانون امور گمرکی، به طور خلاصه در تعریف آن می‌توان گفت: "قاچاق عبارت است از وارد کردن و یا خارج کردن کالای موضوع عایدات دولت به طور غیرمجاز به کشور، یا خودداری از اجرای برخی از مقررات گمرکی، یا حمل یا خرید و فروش کالای قاچاق به قصد سودبردن، بدون پرداخت حقوق و عوارض گمرکی." ضمناً، به موجب قانون تشدید مجازات اسلحه و مهمات مصوب ۱۳۵۰/۱۱/۲۶، وارد یا خارج کردن کالاهای ممنوع الورد یا ممنوع‌الصدور از قبیل اسلحه و مهمات جنگی و مواد منفجره و محترقه و فشنگ و فنگ شکاری ممنوع است مگر، با اجازه دولت؛ در غیراین صورت، عمل مرتکب در حکم قاچاق محسوب می‌گردد و مرتکب یا مرتکبین به مجازاتهای مقرر در قانون محکوم می‌شوند. به علاوه، در مورد وارد کردن یا خارج کردن کالاهای انحصاری نیز مرتکب جرم علاوه بر مجازاتهای مقرر در ماده (۱) اصلاحی قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۷۳/۱۱/۹ مجمع تشخیص مصلحت نظام، به حبس تعزیری تا دو سال محکوم خواهد شد.^(۵)

۳. عناصر تعریف قاچاق:

باتوجه به مفهوم اصطلاحی عنصر که در لسان حقوقی به معنی هر جزء از پدیده است که در پیدایش آن ضرورت دارد مانند اکسیژن و تیروژن که در تحقق آب دخالت دارد و بدون یکی از آنها به مقدار لازم ماده‌ای به نام آب قابل پیدایش نیست و بادر نظر گرفتن مفهوم عنصر، در ارتباط با تعریف قاچاق، عناصر تشکیل دهنده آن به قرار ذیل است:

اولاً: لازم است که کسی یکی از ممنوعیت‌های مصرح در قوانین و مقررات راجع به قاچاق کالا و ارز را نادیده گرفته باشد.

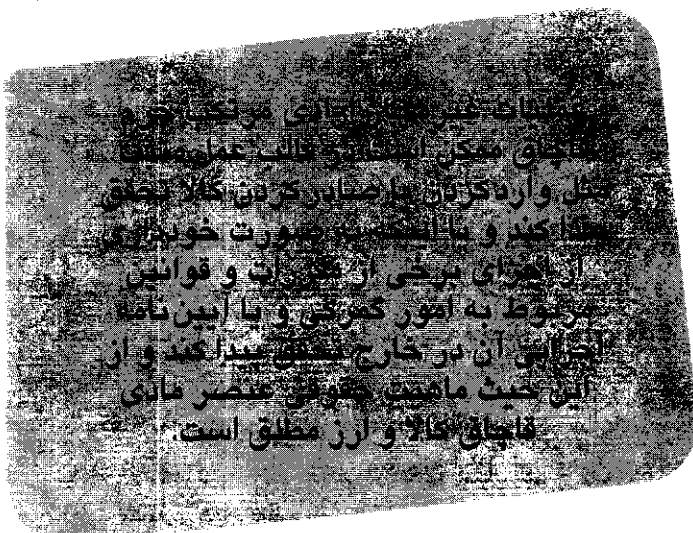
ثانیاً: عملیات غیرمجاز ارادی مرتکب جرم قاچاق ممکن است در قالب عمل مثبت مثل وارد کردن یا صادر کردن کالا تحقق پیدا کند و یا اینکه به صورت خودداری از اجرای برخی از مقررات و قوانین مربوط به امور گمرکی و یا آیین‌نامه اجرایی آن در خارج تحقق پیدا کند و از این حیث ماهیت حقوقی عنصر مادی قاچاق کالا و ارز مطلق است.

ثالثاً: اقدام انجام یافته یا ترک اجرای مقررات و قوانین امور گمرکی بایستی موجب لطمه زدن به درآمد دولت و به نفع مرتکب قاچاق باشد.

مبحث دوم

موارد تخلفات و قاچاق گمرکی:

تقسیم مطالب این مبحث: براساس مقررات قانون امور گمرکی به ویژه مندرجات مواد (۲۶ الی ۳۷) این قانون، همچنین آیین‌نامه

اجرائی آن به شرح مندرج در قسمت ششم این آیین‌نامه مشتمل بر مواد (۲۶۲ الی ۲۷) و سایر مصوبات هیأت وزیران راجع به مقررات صادرات و واردات، تخلفات و اعمالی که قانوناً قاچاق گمرکی محسوب می‌شوند را می‌توان به اختصار با عناوین زیر مطرح کرده و مورد بحث قرار داد.

۱. قاچاق ناشی از قانون امور گمرکی.

۲. قاچاق ناشی از مقررات آیین‌نامه اجرایی قانون امور گمرکی.

گفتار اول) قاچاق ناشی از قانون امور گمرکی:

به موجب ماده (۲۹) و بعد قانون امور گمرکی، اعمالی که قانوناً ممنوع و قاچاق محسوب می‌شوند به قرار ذیل است:

۱. وارد کردن کالا به کشور به ترتیب غیرمجاز.

مراد از وارد کردن غیرمجاز عبارت است از ورود و خروج کالا به کشور از راههایی که در آنجا گمرک‌خانه وجود ندارد و همچنین شامل ورود یا خروج کالا از گمرک با استفاده از جاسازی یا مخفی کردن به نحوی که به طور عادی قابل رؤیت یا کشف نباشد؛ این قبیل عملیات مشمول مقررات مربوط به قاچاق خواهد بود.

۲. عدم انطباق کالای همراه مسافر با اظهارنامه گمرکی که به منزله اظهار خلاف تلقی می‌شود. یا به عبارت دیگر، وجود کالا همراه مسافر که در اظهارنامه ذکر نشده است، تخلف از مقررات گمرکی محسوب می‌شود.

۳. اظهار کردن کالای ممنوع‌الورد یا غیرمجاز تحت عنوان کالای مجاز از قبیل اسلحه و مهمات و وسایل قمار و هر نوع نوشته، مجله، روزنامه مخالف مذهب رسمی کشور. شایان ذکر است که ترخیص بعضی دستگاهها و لوازم و موادی از قبیل گیرنده‌های رادیویی، وسایل مخابراتی، دستگاههای کامپیوتری و قطعات، نیاز به مجوز از وزارت خانه‌ها و سازمان‌های ذی‌ربط دارد بنابراین، چنانچه این قبیل کالا بدون مجوز با پست ارسال شود مشمول مقررات گمرکی خواهد

شد.

آن ممنوع باشد، به عنوان ترانزیت یا ورود موقت به کشور صورت گرفته باشد.

۸. اظهار کردن کالای ممنوع‌الورود یا غیرمجاز تحت عنوان کالای مجاز به نام شخص دیگر.

۹. واگذاری کالای معاف مندرج در ماده (۳۷) برخلاف واقع و بدون پرداخت حقوق گمرکی.

۱۰. اظهار خلاف واقع راجع به کمیت و کیفیت کالای صادراتی به نحوی که منجر به خروج غیرقانونی ارز از کشور گردد (الحاقی به ماده ۲۹ قانون امور گمرکی مصوب ۱۳۵۸/۱۰/۱۲) در خصوص صادرات فرش.

۱۱. بیرون بردن کالا از گمرک با استفاده از شمول معافیت برخلاف واقع.

در خاتمه این گفتار این نکته را نباید از نظر دور داشت که قاچاق مشروبات الکلی در جمهوری اسلامی ایران از تاریخ تصویب ماده (۷۰۲) قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۷۵، از عداد کالاهای قاچاق خارج شده است؛ زیرا حمل و فروش مشروبات الکلی حرام است و قابلیت ضبط ندارد. لذا دادگاهها در این خصوص بر طبق این مقرر اقدام می‌کنند و مرتکب را به سه تا شش ماه حبس و تا هفتاد و چهار ضربه شلاق محکوم می‌نمایند.^(۶)

گفتار دوم) موارد قاچاق ناشی از مقررات آیین نامه اجرایی قانون امور گمرکی:

در بررسی مقررات آیین نامه اجرایی قانون امور گمرکی به شرح مندرج در مواد (۲۶۲ الی ۲۷۶) این آیین نامه، قانونگذار برخی از تخلفات گمرکی را تعیین و پیش‌بینی کرده است که در این نوشتار به مهمترین آنها به اختصار و به ترتیب زیر اشاره می‌کنیم:

۱. اعمالی که قاچاق محسوب می‌شوند.
به موجب ماده (۲۶۳) آیین نامه اجرایی، اقدام به تخلیه و بارگیری هر نوع کالا در نقاط مجاز قبل از انجام تشریفات گمرکی مقرر در مواد آیین نامه، قاچاق محسوب می‌گردد؛ مگر آنکه کالا مجاز بوده و از حقوق گمرکی و سود بازرگانی و عوارض بخشوده باشد.

۲. وسایط نقلیه‌ای که به عنوان ترانزیت خارجی یا ورود موقت اظهار شده است مطابق مهلتی که در پروانه گمرکی تعیین شده از کشور خارج نگردد؛ علاوه بر وصول حقوق گمرکی به نفع دولت مورد مشمول بند ۲ ماده (۲۲) قانون امور گمرکی و مشمول مقررات قاچاق خواهد بود. (ماده ۲۶۶)

۳. هرگاه کسی کالایی که ورود آن مجاز و از حقوق گمرکی و عوارض بخشوده است از راههای بدون کسب اجازه قبلی گمرک وارد نماید، عمل او تخلف محسوب و مرتکب به موجب ماده واحده مصوب ۱۳۷۹/۸/۱۱ به ۱۰۰/۰۰۰/ ریال تا ۱/۰۰۰/۰۰۰ ریال جریمه محکوم

۴. خارج کردن کالای تجارتي از گمرک بدون تسلیم اظهارنامه و پرداخت عوارض گمرکی.

۵. تعویض کالای ترانزیت خارجی یا برداشتن آن.

۶. خارج نکردن وسایط نقلیه یا کالایی که به عنوان ترانزیت خارجی وارد کشور شده است. در این رابطه شایان ذکر است، ورود موقت خودرو سواری شخصی از کشور مسافر، به صورتهای زیر امکان پذیر است:

ایرانیان مقیم خارج و بیگانگان می‌توانند با دریافت دفترچه تردد از کانونهای اتومبیل‌رانی کشور که برای گمرک ایران معتبر باشد و تاریخ اعتبار آن منقضی نشده است، نسبت به ورود اتومبیل به طور موقت به کشور اقدام کنند.

مدت مجاز اقامت خودروهایی که به صورت ورود موقت به کشور وارد می‌شوند سه ماه خواهد بود و پس از مدت فوق باید از کشور خارج شوند.

کسانی که به هر دلیلی موفق به اخذ دفترچه تردد موقت نشده‌اند می‌توانند در مرز ورودی با پرداخت سپرده نقدی و یا ضمانت‌نامه بانکی نسبت به اخذ پروانه ورود موقت اقدام نمایند.

ضمناً ایرانیان مقیم خارج از کشور در صورتی می‌توانند وسایط نقلیه شخصی خود را با دفترچه تردد وارد کشور نمایند که حداقل شش ماه اقامت متوالی در خارج از کشور داشته باشند.

محاسبه این مدت از تاریخ آخرین خروج از کشور تا ورود بعدی حداقل شش ماه باید باشد. از طرف دیگر، ورود خودرو صفر کیلومتر به جمهوری اسلامی ایران فقط با اخذ مجوز از هیأت وزیران مجاز است و از این رو هموطنان مقیم خارج از کشور به هنگام بازگشت نمی‌توانند خودرو وارد کشور نمایند.

۷. خارج نکردن یا وارد نکردن کالایی که ورود یا صدور قطعی

قانونگذار تصور ننموده است که به صورت کامل در این راه قدم بردارد، زیرا تا زمانی که قضات دادگاهها بتوانند بدون در جریان امر قرار گرفتن ولی امر، تعیین حد را اجرا نمایند، احتمال تحقق نالی غاصات باقی می‌ماند و چون در این بین نهاد نگارنده در این زمینه آن است که باید ملاحظاتی می‌جایست اجرای حد و یا اختیار عفو را تنها در اختیار ولی امر می‌تواند قرار دهد تا هم مقررات قضایی بیشتری با موازین فقهی داشته باشد و هم به دلیل عدم تخصص قضات فعلی در جهت تشخیص مجرم و خصوصیات او جهت اجرای عدم اجرای مجازات بر او محدودی رویه واحد در این زمینه تحقق یابد.

خواهد شد. (ماده ۲۵۶)

ترخیص می کند در غیر این صورت معین ممنوعیت یا غیر مجاز بودن کالا باشد و بر طبق تبصره ماده (۲۷۳) اقدام خواهد شد.

۱۱ - به موجب ماده (۲۶۲) آیین نامه امور گمرکی، توقف وسایط نقلیه خالی اعم از آبی، هوایی و زمینی در لنگرگاهها، فروشگاهها و راههای غیر مجاز موجب جریمه به مبلغ ۱۰۰/۰۰۰ تا یک میلیون ریال خواهد شد به تشخیص رئیس گمرک می گردد.

۱۲ - به موجب تبصره ذیل ماده (۲۶۲) آیین نامه اجرایی، چنانچه خلبان یا فرمانده کشتی یا راننده به طور غیر مجاز در فرودگاه یا لنگرگاه یا راه غیر مجاز توقف کند، عمل او در حکم شروع به قاچاق محسوب و طبق قانون مجازات مرتکبین قاچاق با آنان رفتار می شود.

۱۳ - مرور زمان تعقیب تخلف گمرکی توأم با ابراز اسناد نادرست به موجب ماده (۲۷۵) آیین نامه اجرایی یک سال از تاریخ خروج کالا از گمرک خواهد بود. (تبصره ذیل ماده ۲۷ قانون امور گمرکی)^(۷) ادامه دارد

پی نوشت ها:

1. Applied research

۲. مقاله سرتیپ دوم محمدرضا جورکش، تحلیلی بر قاچاق کالا در استان هرمزگان، مجله نگهبان، شماره ۱۴، تابستان ۱۳۸۰، ص ۸۸، نشریه نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران.

۳. روزنامه ابرار اقتصادی، ص ۵، مورخ ۸/۲/۸۸.

۴. مجله دادرسی، شماره ۲۹، ص ۸۴، حمید چاوشی، دادستان نظامی استان کرمانشاه سال ۱۳۸۱، پدیده قاچاق از منظر حقوق کیفری.

۵. برای اطلاع بیشتر در این باره به قانون مزبور مراجعه فرمایید.

۶. برای آگاهی بیشتر دانشجویان به مقررات فصل چهارم قانون امور گمرکی فتوکی آن به پیوست می باشد. بنابه تفسیر ماده (۲) قانون تعزیرات حکومتی راجع به قاچاق کالا و ارز مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام، در پی تقاضای رئیس قوه قضاییه که با حضور اکثریت اعضای انجام شده است در خصوص قاچاق مشروبات الکلی که فاقد مالیت و ارزش شرعی است، مالیت و ارزش عرفی آن ملاک ارزیابی و احراز مسئولیت مرتکب قاچاق مشروبات الکلی قرار گیرد مطرح گردیده و این تفسیر مورد تأیید اکثریت امضاکنندگان قرار گرفته است.

۷. برای اطلاع بیشتر نگاه کنید به مقررات گمرکی مذکور قسمت ششم آیین نامه اجرایی قانون امور گمرکی که به پیوست می باشد

۴ - هرگاه در اظهارنامه که برای ترخیص کالا تسلیم گمرک می شود مشخصات کالا برخلاف واقع اظهار شده باشد و در صورتی که این اظهارات خلاف، متضمن زیان دولت نباشد، با اجازه کتبی رئیس گمرک محل پس از اخذ جریمه به مبلغ (۱۰/۰۰۰ تا ۵۰/۰۰۰ ریال) اظهارنامه اولیه اصلاح خواهد شد.

۵ - کشف هر نوع خلاف قبل یا بعد از ترخیص و خروج کالا از گمرک که متضمن زیان مالی دولت بوده، موجب محکومیت به پرداخت جریمه بر طبق تبصره های "۱" و "۳" ماده (۲۶۸) آیین اجرایی قانون امور گمرکی مصوب ۱۳۶۴/۲/۱۸ مجلس شورای اسلامی خواهد شد.

۶ - هرگاه تخلف از مقررات گمرکی توأم با ابراز اسناد نادرست باشد، عمل مرتکب مشمول مقررات قاچاق می باشد. (ماده ۲۶۹) منظور از اسناد نادرست بر طبق تبصره "۱" ماده (۲۶۹)، اسناد یا سیاهه ای است که در آن خصوصیات کالا صحیحاً قید نشده است و صاحب کالا از عدم تصریح خصوصیات به زیان دولت اقدام کرده باشد.

۷ - وسایط نقلیه ای که به استناد جواز عبور بین المللی یا پروانه ترانزیت وارد می شود، چنانچه در موعد مقرر که از طرف گمرک تعیین می شود از کشور خارج نکنند برای هر روز تأخیر بر حسب ماده واحده مصوب ۱۳۷۹/۸/۱۱ مجلس شورای اسلامی به حداقل ۱۰/۰۰۰ ریال و حداکثر ۵۰/۰۰۰ ریال به عنوان جریمه از آنها دریافت می شود.

۸ - متخلفین از مقررات گمرک که به پرداخت جریمه ملزم می باشند، هرگاه نسبت به اصل جریمه یا مقدار آن اعتراض داشته باشند می توانند بعد از تودیع، اعتراض نامه خود را به رئیس گمرک محل تسلیم نمایند. رئیس گمرک آن را به کمیسیون رسیدگی به اختلافات گمرکی که تنها مرجع صلاح دید رسیدگی به این قبیل اختلاف است، احاله خواهد نمود. (ماده ۲۷۱)

۹ - در مواردی که براساس ماده (۳۱) قانون امور گمرکی، از طرف صاحب کالا تقاضای ارجاع پرونده به گمرک ایران یا به کمیسیون رسیدگی به اختلافات گمرکی می شود، اداره گمرک محل مکلف است دو نمونه از کالایی که ممنوعیت آن مورد اعتراض است با حضور صاحب کالا مهر نموده، یک نمونه را با پلمپ و مهر گمرک، به گمرک ایران ارسال نماید و نمونه دیگر را در گمرک محل نگهداری نماید. (ماده ۲۷۲)

۱۰ - گمرک ایران در این قبیل موارد خارج از نوبت به موضوع رسیدگی و نتیجه را به گمرک محل اعلام می کند. در صورتی که نتیجه رسیدگی مبنی بر مجاز بودن کالا باشد، گمرک محل آن را

